

بررسی اندیشه‌ها و اقدامات آیت‌الله محسنی در زمینه همبستگی امت اسلامی

سید امین‌الله موسوی^۱ / سید آصف کاظمی^۲

چکیده

همبستگی از اصول بنیادین قرآن و سیره معصومین (ع) است که همواره مورد تأکید مصلحان جهان اسلام بوده است. این تحقیق به بررسی اندیشه‌های آیت‌الله محمدآصف محسنی به‌عنوان یکی از پیشگامان وحدت اسلامی می‌پردازد. اندیشه فقهی ایشان در زمینه همبستگی بر سه اصل نفی سبیل، احترام متقابل و حرمت افساد استوار است. از نگاه وی، شاخصه‌های امت اسلامی برای رسیدن به جامعه مطلوب عبارتند از: حفظ استقلال و قطع مداخلات خارجی، بازگشت به قرآن، هویت مشترک اسلامی و بازیابی تمدن اصیل. به‌باور آیت‌الله محسنی، جهان اسلام در مسیر وحدت با چالش‌های جدی درونی و بیرونی مواجه است. وی راهکارهایی چون تشکیل اتحادیه امت اسلامی، ترویج اسلام اعتدالی، تأکید بر مشترکات، ایجاد شورای اخوت اسلامی، برگزاری سمینارهای مشترک و تدوین مجموعه احادیث نبوی مشترک را پیشنهاد داده است. این اقدامات می‌تواند زمینه‌ساز تقریب مذاهب و تحقق امت واحده اسلامی شود.

واژگان کلیدی: امت، همبستگی اسلامی، وحدت، اخوت اسلامی، استعمار، آیت‌الله

محسنی.

^۱ دانش پژوه (افغانستانی) کارشناسی ارشد تاریخ تمدن اسلامی مجتمع آموزش عالی تاریخ و سیره و ادیان (جامعه المصطفی العالمیه) ایمیل: amin.mosavi2004@gmail.com (نویسنده مسئول)

^۲ دکتری تاریخ معاصر جهان اسلام، مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی و همکار پژوهشی پژوهشگاه بین المللی المصطفی (ص)، syedasef_kazemi@miu.ac.ir

مقدمه

جهان اسلام در شرایطی امروز قرار دارد که یکی از موضوعات مهمی که به شدت خلأ آن در سراسر کشورهای اسلامی احساس می‌شود، موضوع همبستگی و همگرایی میان امت اسلامی است. چگونگی حفظ کیان اسلام، ایفای نقش مثبت و تأثیرگذار جهان اسلام در میان مناسبات فرهنگی و سیاسی با جهان غرب، تعامل درون‌سازنده کشورهای اسلامی، رفتار و اقدام مشترک در مقابل جهان سلطه، بازیابی اقتدار مسلمانان به مانند عصر شکوفایی تمدن اسلامی، همه این موارد از آرزوهای دیرینه دنیای اسلام است که در سایه تحقق و استمرار واقعی همبستگی امت اسلامی شکل می‌گیرد. همبستگی و همگرایی از اساسی‌ترین آموزه‌های متعالی قرآن مجید و دین مبین اسلام می‌باشد. قرآن کریم در بیش از پنجاه آیه به مسئله وحدت و همبستگی و عواملی که فراهم‌آورنده زمینه شوم تفرقه و اختلاف است اشاره داشته و راه‌حل‌های رسیدن به یک‌رنگی و وحدت را بیان نموده است و کافه مسلمین، بلکه همه مردم را به جمع شدن بر محور حقیقت، راستی و ترک مخاصمه، جدال و تفرقه دعوت می‌نماید. وقتی خداوند اصولی‌ترین دعوت پیامبران الهی را مطرح می‌کند، موضوع پرهیز از «تفرق» را پیامی هم‌عدل با اصل برقراری دین به حساب می‌آورد. پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و معصومین (علیهم السلام) نیز برای پدید آمدن وحدت و همبستگی در جامعه اسلامی سفارش‌های فراوان دارند.

مسئله وحدت و همبستگی اسلامی از آرزوهای دیرین کلیه دلسوزان و دوراندیشان دنیای اسلام بوده است. در واقع هیچ اصلاح‌گر و فرآیند اصلاح‌طلب و احیاگری را در جهان اسلام نمی‌توان یافت که این دل‌نگرانی و اندیشه را در سر نداشته و این آرمان در فکر او نبوده و مورد غفلت واقع شده باشد و به دنبال راه‌حل این مسئله نبوده باشد. گفتمان وفاق و همبستگی به‌ویژه در ۲۰۰ سال گذشته بسیار مطرح و در کانون توجهات در جهان اسلام قرار گرفته است و مصلحان دینی و اجتماعی آرزوی یگانگی و همبستگی امت اسلامی را همواره یکی از اهداف خویش پی گرفته‌اند.

یکی از شخصیت‌های علمی که بررسی اندیشه‌ها و اقدامات آن در زمینه همبستگی اسلامی دارای اهمیت است، آیت‌الله محمدآصف محسنی می‌باشد. وی یکی از شخصیت‌های علمی است که بیش از ۱۴۸ اثر علمی در موضوعات مختلف اسلامی پدید آورده است و از این رو وی یکی از چهره‌های علمی برجسته به شمار می‌آید که لازم است اندیشه‌ها و اقدامات ایشان در زمینه وحدت و همبستگی اسلامی مورد بررسی قرار گیرد. با مطالعه و نگاه به آثار، تألیفات و اقدامات

ایشان، مباحث و مطالعات همبستگی و وحدت اسلامی در آثار و رفتار وی فراوان به چشم می‌خورد. موضوع همبستگی امت اسلامی در مجموعه آثار ایشان که مرکز کامپیوتری نور منتشر ساخته است فراوان به چشم می‌خورد و یکی از کلیدواژه‌های آثار ایشان همین موضوع است. وی یکی از نام‌آوران و طلایه‌داران عرصه همبستگی و تقریب مذاهب اسلامی بوده است که همواره حضور تأثیرگذاری در مسائل وحدت اسلامی داشته است. وی دارای اندیشه تقریب و همبستگی اسلامی بوده و در ارائه راهکارهای نظری و عملی به منظور جلوگیری و برون‌رفت از مسئله تفرقه و واگرایی در امت اسلامی تلاش‌های وافری را انجام داده است.

۱- مفاهیم و روش تحقیق

قبل از پرداختن به اندیشه‌ها و اقدامات آیت‌الله محسنی در زمینه همبستگی امت اسلامی، لازم است برخی از مفاهیم کلیدی، پیشینه و روش تحقیق مورد بررسی و تبیین قرار گیرد.

۱-۱- امت اسلامی

کلمه «أُمَّت» عربی به معنای قوم، قبیله، عشیره، گروه‌های نژادی و نیز ملت یا جامعه‌ای مذهبی است که زیر پرچم هدایت و رهبری یک پیامبر قرار داشته است (ترکی، اجماع امت مؤمنان، ج ۱، ص ۳۰؛ از جوهر عقیدتی تا واقعیت تاریخی، تحقیقات اسلامی، س ۴، ش ۲۰۱). همچنین این کلمه در قرآن کریم ۶۵ بار به صورت مفرد یا جمع بدان اشاره شده است. اما مفهوم امت در فرهنگ اسلامی دارای جهات و ویژگی‌های مختلفی است که در کنار عناوینی همچون امت اسلامی، جانشین امت‌های پیشین، مصون بودن امت از خطا و همبستگی، همگرایی و اختلاف امت، مورد تحقیق و بررسی قرار می‌گیرد. افزون بر این، این واژه بار اسلامی دارد؛ اگرچه کاربرد این واژه در قرآن با همین وصف بر غیرمسلمانان هم اطلاق داشته است. در منابع حدیثی این واژه به عنوان‌های متنوعی همچون «امت محمد» یا «أُمَّتِی» (از زبان پیامبر) یا «أُمَّم» ذکر شده، به معنی جماعتی استفاده شده است که پیرو یک پیامبر هستند. «أُمَّم» نیز به معنی اقوام پیشین و ملت‌هایی که خداوند برای آنان پیامبری فرستاده، به کار گرفته شده است (همان، ص ۳۰). به هر حال، امت افزون بر مفهوم دینی خود، می‌تواند به مفهوم همبستگی زبانی، فرهنگی، طبیعی یا نژادی نیز باشد. مفهوم امت ابعاد مختلف همچون مردم، اجتماع، جامعه، دولت و اقتصاد را در بر دارد. معنای اصطلاحی امت، به جماعتی از مردم گفته می‌شود که خداوند برای

آنان پیامبری فرستاده تا آنان به او ایمان آورند و از این جهت با خداوند عهد بسته تا به واسطه وحی به پیامبر با او ارتباط داشته باشند (ماسینیون، سلمان پاک و نخستین شکوفه‌های معنویت در ایران، ص ۹۷-۱۰۳). طبیعی است که در این راستا مقصود از امت، گروه بزرگی و اجتماعی از مردم می‌باشد که دارای ویژگی هم‌زبانی یا دین مشترک و یا دارای سرزمین و جغرافیای مشترک هستند.

آیت‌الله محسنی در زمینه امت معتقد است: «مفهوم امت دارای جهات و ویژگی‌های مختلفی همچون مردم، اجتماع، جامعه، دولت و اقتصاد است که در درون خود نهفته دارد. بر این اساس دیدگاه اتحادیه امت اسلامی در نگاه ایشان به عنوان یک واحد حکومتی، دولت‌محور، مردم‌سالار و بالاتر از همه، دارای مکتب خدانشناسی و ایدئولوژی الهی برای مسلمانان می‌باشد» (محسنی، جهانی شدن و جهانی‌سازی، ص ۱۱۳).

۱-۲- همبستگی اسلامی

همبستگی یا مسئولیت مشترک، آگاهی از منافع، اهداف، معیارها و همدلی‌های مشترکی است که منجر به خلق احساس وحدت در میان گروه‌ها و طبقات می‌شود. وحدت در لغت عبارت است از: یکی شدن، یک‌دست شدن، حول محوری چرخیدن، برادری، اتحاد، مرکب شدن و اتفاق (ایرانی، استراتژی وحدت ملی و انسجام اسلامی با توجه به دیدگاه امام خمینی، ص ۷۱). این کلمه در مقابل دو واژه مذموم اختلاف (ناسازگاری) و تفرقه (پراکنده نمودن) قرار دارد (دهخدا، ج ۴، ص ۳۷۵). در اصطلاح تعریف اتحاد امت اسلامی، «تبدیل یکی به دیگری شدن و یا یکی شدن غیر قابل تحقق است؛ بلکه به معنی تعامل بر اساس اشتراکات مذهبی است» (تهانوی، موسوعه کشف، ج ۱، ص ۹۱). همچنین شهید مطهری در این رابطه می‌گوید: «روشن و آشکار است که از نگاه عالمان دلسوز و مدافع وحدت و همبستگی اسلامی، وحدت به مفهوم حصر و ایجاد محدودیت برای مذاهب نسبت به یک مذهب و به معنای گرفتن نقاط مشترک مذاهب و طرد متفرقات آنها نمی‌باشد؛ بلکه منظور از همبستگی و وحدت، دست برداشتن از اختلافات جزئی بی‌پایه و اساس و در کنار هم قرار گرفتن و تشکیل صف و جبهه واحد در برابر دشمنان اسلام است» (مطهری، مجموعه آثار، ج ۵، ص ۹۰).

آیت‌الله محسنی همگرایی و وحدت اسلامی را این‌گونه تعریف نموده است: «تقریب یعنی همکاری در ترویج و حفظ مشترکات دینی که بسیار زیاد است و معذور داشتن همدیگر در

اختلافات، بر اساس اصل "للمصیب اجران و للمخطیء اجر واحد" و برادری و دوستی بر اساس اصل "انما المؤمنون اخوه" در زندگانی اخلاقی، اجتماعی، سیاسی و بالاخره عدم توهین به پیشوایان و اصول مذهبی سایر اهل مذاهب اسلامی» (محسنی، تقریب مذاهب از نظر تا عمل، ص ۱۰۳ و ۱۰۷). به نظر ایشان «معنای وحدت اسلامی در بعد نظری، همکاری کردن در مشترکات دینی است که زیاد هم هستند. در بعد عملی، توهین نکردن به مذهب دیگری، نشکستن غرور طرف و بدگویی نکردن به رهبران مذهبی آن‌ها مهم است» (همان، ص ۶۳). دیدگاه آیت‌الله محسنی در خصوص همبستگی و تقریب در میان امت اسلامی، همکاری شیعه و اهل سنت در مسائل مشترک و احترام به عقاید یکدیگر می‌باشد تا در برابر حمله‌های غرب در سنگری مشترک، از عقاید خویش محافظت نمایند (مصاحبه آیت‌الله محسنی، میثاق، ش ۱۵، ص ۳۷).

۲- مبانی همبستگی امت اسلامی

در این بخش به بیان مبانی همبستگی امت اسلامی از نگاه آیت‌الله محسنی می‌پردازیم. در مباحث نظری همبستگی امت اسلامی، آیت‌الله محسنی نیز مانند بسیاری دیگر از اندیشمندان و صاحب‌نظران شیعه و اهل سنت در این عرصه، همچون سید جمال‌الدین اسدآبادی، آیت‌الله العظمی بروجردی، شیخ شلتوت، امام خمینی، علامه شهید مطهری و مقام معظم رهبری، هم در بعد نظری قائل به ضرورت و اهمیت تحقق آرمان همبستگی امت اسلامی است و در مسیر دستیابی به این چشم‌انداز گام‌های عملی ارزنده‌ای در زمان حیات خویش برداشته و در شرایط کنونی، شاگردان و نهادهایی که توسط ایشان تأسیس شده است سعی بر حرکت در مسیر همگرایی جامعه اسلامی در افغانستان داشته‌اند.

به‌طور کلی در بعد نظری، آراء همبستگی امت اسلامی را از دیدگاه ایشان در سه بخش می‌توان طبقه‌بندی نمود: مبانی قرآنی و روایی همبستگی، مبانی فقهی و تاریخی همبستگی، و مبانی فلسفی و کلامی همبستگی امت اسلامی. در اینجا به اختصار به بیان این سه عنوان می‌پردازیم.

۲-۱- مبانی قرآنی و روایی همبستگی

به‌صورت قطعی و یقینی از قرآن کریم به‌عنوان نخستین دعوت‌گر به مشارکت در همگرایی، همبستگی و وحدت در راستای امت واحده شدن، نامبرده می‌شود که می‌فرماید: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ

أُمَّةً وَاحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ» (انبیا، ۹۲). این طریقه واحد و دین یگانه شما، آیین پاک اسلام است؛ من یکتا پروردگار و آفریننده شما هستم؛ پس تنها مرا پرستش کنید. همان‌گونه که در جای دیگر: «وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ» (مؤمنون، ۵۲) با همین عبارت آمده است که این یگانگی و اتفاق دچار آسیب و ضعف نگردد و به همین مناسبت است که خدای متعال همه مؤمنان را به منزله یک امت مورد خطاب قرار می‌دهد که دارای یک جهت و با یک خواسته مشخص، و آن پرستش خدای یکتا است. با عنایت به اهمیت این پیام قرآنی همبستگی اسلامی در مسیر عبادت پروردگار، وظیفه مسلمانان آگاه، درک این هدف بزرگ و حرکت در مسیر تحقق این آرمان بزرگ است و زمینه برطرف‌سازی انشقاق و تفرقه‌ها را فراهم نموده و برای از بین بردن آن گام بردارند و پرهیز از هرگونه اقدامی که ثمره آن دوگانگی و اختلاف میان مسلمانان شود، آن حرکتی که بر پایه طبع و میل دشمنان و برخلاف خواسته و نظر قرآن است. در قرآن کریم آمده است: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (حجرات، ۱۰). به درستی که مؤمنان نسبت به هم برادرند، پس میان دو برادران سازش و آرامش برقرار نمایید و از خدا ترس و حیا داشته باشید. استفاده قرآن در این آیه از ادات حصر (إنما) تأکیدی است بر این پایه که مؤمنان نسبت به یکدیگر برادرند و هیچ وجه برتری و امتیاز دیگری غیر از برادری نسبت به هم ندارند و در حقیقت تکلیفی است الهی که نسبت به هم رفتاری برادرانه داشته باشند. حال ممکن است در این مسیر گاهی مؤمنان در اثر برخی سوء برداشت‌ها و یا اهداف مادی و برخی نگرش‌های سیاسی گرفتار بیماری غفلت و به دنبال آن عداوت شوند، اما اشاره قرآن با جمله خبری تذکاری است بر این که آنان علی‌رغم بیماری غفلت باز با هم برادر هستند و گویای این مطلب است که منظور از این برادری، برادری دینی و ایمانی می‌باشد که بار تکلیفی دارد. بنابر آنچه گذشت، امر در آیه ذکر شده بیانگر این است که رفتار مؤمنان نسبت به هم بایستی بر محور برادری و محبت باشد و کدورت‌ها و کشمکش‌ها را کنار گذاشته که اگر به این دستور روح‌بخش عمل شود، یقیناً سرانجام این راه، صلح و ثبات و آرامش و رستگاری جامعه اسلامی، بلکه جامعه بشری را در پی خواهد داشت.

آن‌جا که قرآن کریم از برادری، همبستگی و وحدت در میان جامعه اسلامی غالباً سخن گفته، به مسئله نکوهش و مذمت اختلاف و تفرقه نیز پرداخته و علاوه بر توصیه بر رفتار برادرانه مؤمنان نسبت به هم و دعوت به همکاری در امور نیک و پسندیده، انسجام و یکپارچگی را به‌عنوان نعمت‌هایی که به‌واسطه حضور و پیدایش اسلام در شبه‌جزیره عربستان در عصر پیامبر

(ص) هدیه شده یاد می‌کند و گویا خواستار تلاش برای پاسداری و حراست از این نعمت بوده و با سفارش و توصیه اکید بر ضرورت وفاق و همگرایی بر محور ایمان و مشارکت و همدلی اجتماعی مسلمانان، با وجود اختلافات سطحی متنوع، رنگارنگ و ساختگی دامن نزنند. عناوینی همچون: واعتصموا، اصلحوا، رابطوا، تعاونوا، در جهت اشتیاق بخشیدن آمده است؛ یا حتی با سفارش‌های اخلاقی، اجتماعی نظیر حرمت غیبت، سوءظن و افشاگری به قصد پیشگیری و دوری از اختلاف آمده است. به عنوان نمونه قرآن در جای دیگر آمده: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ... وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا» (حجرات، ۱۱). بنابراین از جمله عوامل نفاق و جدایی از نگاه قرآن کریم، دشنام دادن و ریشخند گرفتن و سرزنش کردن دیگران می‌باشد و دعوت به پرهیز از گونه نزع و کشمکش و خونریزی می‌نماید: «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ...» (أنفال، ۴۶) و یا دیگران را با نام‌های زشت و القاب سوء مورد خطاب قرار دادن: «وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللُّقَابِ...» (حجرات، ۱۱) را پرهیز داده است. بدین جهت است که برطرف ساختن اختلاف و عوامل آن و صیانت از همبستگی و وحدت جامعه اسلامی از اهمیت بالایی در جامعه اسلامی پیدا می‌کند و از هر نوع رفتار فزاینده اختلافی و از سر عناد و خصومت، عموم مسلمانان را باز داشته است.

اما در منابع روایی شیعه و اهل سنت، امامان معصوم (علیهم السلام) و بزرگان اهل سنت بر ضرورت و اهمیت همگرایی و انسجام جامعه اسلامی در مسیر رسیدن به امت یکپارچه اسلامی هم‌نظر بوده و سفارش بسیار نموده‌اند. با بررسی اخلاق و سیره معصومین (ع)، پیامبر اکرم (ص) که خداوند متعال در قرآن کریم رحمه للعالمین خوانده شده و پیشوایان معصوم (ع) با سیره عملی خویش بر این مسئله تأکید فراوان داشته‌اند. آیت‌الله محسنی با تدقیق بر احادیث و روایات پیرامون اسلام و دعائم الإسلام با رویکرد روایی از منابع شیعه و اهل سنت به ویژگی‌های انسان مسلمان می‌پردازد. به بیان دیگر، انسان مسلمان به محض پذیرش اسلام و با جاری ساختن کلمه شهادتین بر خدا و رسول (ص) از همه حقوق انسان مسلمان همچون ازدواج، قانون ارث، حفظ آبرو و خون و ناموس فرد مسلمان در سرزمین اسلامی برخوردار می‌گردد. آیت‌الله محسنی در شیعه به مانند بسیاری از عالمان شیعه به بیان اصول دین در شیعه و اصول مذهب و جداسازی این دو جهت روشنگری برای اهل سنت می‌پردازد. در پایان نامه به دو روایت از شیعه و دو روایت از اهل سنت به عنوان نمونه پرداخته شده است که به جهت اختصار از بیان آن صرف‌نظر می‌گردد و خوانندگان گرامی را به پایان نامه ارجاع می‌دهیم.

۲-۲- مبانی فقهی و تاریخی همبستگی

با توجه به استنادات و ادله فوق، ایجاد وحدت و تلاش برای تداوم آن در بین مسلمانان به مثابه یک واجب شرعی بوده و التزام به حفظ و تقویت آن از جزء وظایف شرعی هر مسلمانی به حساب می‌آید و کسانی که به دنبال تفرقه و برهم زدن وحدت میان مسلمانان هستند، از منظر فقه اسلامی در مقام ارتکاب عناوین متعدد حرام قرار دارند.

اصل وحدت و همبستگی در میان امت اسلامی فراتر از اینکه موضوعی اجتماعی و حاکمیتی باشد، بحثی علمی و تخصصی در میان اندیشمندان و علمای مذاهب و فرقه‌های اسلامی است که باید به شیوه خاص خود مورد بررسی و استدلال قرار گیرد. پرواضح است که در میان علوم اسلامی، یکی از مهمترین آن‌ها که به عنوان بنیاد عملی و اجرایی یک گروه اسلامی - اعم از فرقه یا مذهب - محسوب می‌شود، دانش فقه و استنباط دستورات شریعت می‌باشد. اهمیت و تأثیر فقه در هر کدام از گروه‌های اسلامی بر هیچ کس پوشیده نیست، آن‌چنان که می‌توان گفت منابع استدلالی آن و قواعد مستنبطه فقهی به عنوان مبنا و پایه فکری پیروان آن جریان به حساب می‌آید.

از سوی دیگر، یکسان بودن منابع استدلالی - نظیر قرآن و سنت نبوی - در اکثر مذاهب اسلامی می‌تواند باعث ایجاد پایه‌های خلل‌ناپذیر بنیادی و همچنین مقبولیت علمی در میان متفکران همه مذاهب گردد. با توجه به اینکه بحث وحدت - فارغ از فواید بی‌شمار اجتماعی آن - به دنبال ایجاد پیوند مستدل و پایدار بین همه گروه‌های اسلامی است، لذا نشان دادن پررنگ کردن اصول و مبانی فقهی مشترک و نمایش کثرت مصادیق آن‌ها، باعث ریشه‌دار شدن و پایداری بیشتر این مهم می‌گردد.

قرآن کریم به عنوان یکی از دو منبع اصلی و مشترک برای استدلال فقهی در میان همه مسلمانان اعم از شیعه و اهل سنت و مذاهب اسلامی مطرح و مورد قبول می‌باشد. این منبع پراعجاز به عنوان دلیل اصلی و بدون شبهه‌ای در استدلال‌های فقهی میان اندیشمندان اسلامی کاربرد دارد. همچنین دومین منبع به‌طور قطع، وجود مقدس نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) بنابر نص صریح خداوند متعال در قرآن کریم، به عنوان بهترین و کامل‌ترین الگو برای زندگی یک مسلمان به شمار می‌رود: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ». به گونه‌ای که اعمال و سخنان ایشان نه تنها دلیلی بر درستی آن رفتار یا گفتار است، بلکه در بسیاری موارد به عنوان دلیل و مبنا و نیز قاعده و اصل کلی در تشخیص حکم فروع مشابه استفاده می‌شود.

منابع استدلالی دیگر نظیر عقل و اجماع نیز هرچند می‌توانند اثبات‌کننده مسائل مهم عنوان همبستگی بوده و به عنوان دلیل و سند به کار گرفته شوند، ولی بحث و بررسی آن‌ها به دلیل اهمیت و نیز اشتراکات بسیار موجود در دو منبع اول - قرآن و سنت - و همچنین نیاز به دقت و بحث بیشتر در این مجال نمی‌گنجد. آیت‌الله محسنی در خصوص مبنای فقهی همبستگی به سه قاعده و اصل فقهی اشاره می‌نماید.

۲-۲-۱- قاعده نفی سبیل

بنابر این قاعده، هرگونه فعلی که موجب سيطرة و سلطه کفار بر مسلمانان و از بین رفتن عزت و احترام امت اسلامی در جهان گردد، محکوم و مردود است. این قاعده از محکم‌ترین و صریح‌ترین قواعد فقهی قابل قبول در میان تمامی مذاهب اسلامی است که دلیل متقنی بر وجوب حفظ عزت امت اسلام در مقابل کفار و دشمنان اسلام می‌باشد. دلیل قرآنی این قاعده، آیات ۱۴۱ و ۱۴۴ سوره نساء و آیه ۸ سوره منافقون می‌باشد. دلیل روایی آن، روایت «الإسلام یعلو و لا یعلی علیه» در منابع شیعه و اهل سنت است. این قاعده به‌وضوح بیان می‌دارد که هر نوع توافق، تعامل یا اقدامی که منجر به برتری یافتن غیرمسلمانان بر مسلمانان شود، شرعاً ممنوع است. از این رو، همبستگی امت اسلامی به عنوان ابزاری برای جلوگیری از سلطه بیگانگان، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. آیت‌الله محسنی با استناد به این قاعده، بر لزوم اتحاد مسلمانان در برابر تهدیدات خارجی تأکید می‌ورزد و معتقد است که پراکندگی و تفرقه میان مذاهب اسلامی، زمینه‌ساز نفوذ و سلطه دشمنان خواهد بود.

۲-۲-۲- قاعده احترام

در دین مقدس اسلام، جان تمام انسان‌ها اصالتاً محترم بوده و قتل نفس حرمت شدید دارد، تا جایی که قرآن در حکم کلی خود قتل را از بزرگ‌ترین گناهان و به مثابه کشتن همه انسان‌ها ذکر می‌کند. اصل احترام افزون بر جان، حتی در مال و عرض (آبرو و ناموس) نیز وارد می‌شود. این قاعده به طور خاص در مورد مسلمانان دارای اولویت بوده و همچنین مورد اتفاق تمامی مسلمین است. دلیل قرآنی این قاعده، آیات ۳۲ مانده و ۹۳ نساء می‌باشد. دلیل روایی: پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز به صراحت به این حرمت اشاره کرده و می‌فرماید: «کل المسلم علی المسلم حرام دمه و ماله و عرضه»؛ هر مسلمانی خون، مال و آبرویش بر مسلمان دیگر حرام است (مسند احمد، ج ۲، ص ۲۷۷؛ صحیح مسلم، ج ۴، ص ۱۹۸۶). آیت‌الله محسنی با تمسک به

این قاعده، بر لزوم رعایت حرمت و احترام متقابل میان پیروان مذاهب اسلامی تأکید می‌کند و هرگونه اهانت، توهین یا تعرض به جان، مال و آبروی مسلمانان را ممنوع می‌شمارد. وی معتقد است که گسترش فرهنگ احترام در جهان اسلام، زمینه‌ساز تقویت همبستگی و کاهش تنش‌های مذهبی خواهد بود.

۲-۳-۲- قاعده حرمت افسادگری بر زمین

در قرآن کریم، فسادگری در زمین (إفساد فی الأرض) بدترین عمل و از صفات کافران شمرده شده است. در مقابل، افراد دین‌دار به دنبال اصلاح جامعه و ایجاد فضایی سالم و آرام برای بشر، در جهت اطاعت و بندگی خداوند متعال هستند. بدیهی است کسانی که در پی اختلاف‌افکنی و ایجاد مشاجرات ناسالم در بین گروه‌های مختلف مردم هستند، از دایره متقین خارج می‌گردند و افرادی که وحدت و زندگی برادرانه را مبنای زندگی خود قرار می‌دهند، مورد رضایت خداوند متعال هستند. دلیل قرآنی این قاعده، آیات ۲۰۵ بقره و ۵۶ اعراف می‌باشد. اختلافات مذهبی و دینی، به گواهی تاریخ، به تنهایی عامل اصلی بسیاری از جنگ‌ها و کشتارهای بشری بوده و باعث ایجاد نمونه‌های تأسفباری از نابودی نسل و آبادانی گردیده است. در حالی که در سایه وحدت و با ایجاد فضایی سالم و آرام در بین مذاهب و فرق مختلف، می‌توان علاوه بر ایجاد فضاهای پرمنفعت علمی، گام‌های بلندی در جهت تعمیق و ارتقای علمی و ایمانی امت اسلامی برداشت. در کتب فقهی، ایجادکنندگان اختلاف در اجتماع به عنوان یکی از مصادیق افساد فی‌الأرض ذکر شده است (الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۷، صص ۵۵۹۴-۵۵۹۵). لذا دوری از وحدت و تفرقه‌افکنی، به عنوان مقدمه‌ای برای به وجود آمدن عملی حرام - فساد در زمین - نیز حرام خواهد بود. آیت‌الله محسنی با استناد به این قاعده، هرگونه اقدام تفرقه‌آمیز که منجر به ایجاد ناامنی، جنگ و کشتار در میان مسلمانان شود را مصداق افساد فی‌الأرض دانسته و بر حرمت شرعی آن تأکید می‌کند.

در خصوص مبنای تاریخی همبستگی، آیت‌الله محسنی به نوع نگرش تاریخی به این مبحث و اختلافات و در بعضی موارد سوء برداشت‌های تاریخی اشاره می‌کند. همچنین میان اختلاف و تفرقه تفاوت ماهوی وجود دارد. مبنای آفرینش خداوند بر تنوع و تعدد و تفاوت‌هاست. اگر مراد از تفرقه، اختلاف به مفهوم اختلاف در دریافت‌ها معنی نشود و جدایی و واگرایی و ستیز بر سر اختلافات معنی گردد، بله دوران تفرقه نسبت به طول تاریخ اسلام ادوار محدودی بوده و چندان هم فراگیر نبوده است؛ شاید گاهی در یک منطقه‌ای بوده و در بسیاری از مناطق دیگر نبوده

باشد. اما اختلاف در دریافت‌ها و برداشت‌ها همیشه بوده است. این اختلاف چنانچه آداب آن رعایت شود - که همواره در بیشتر زمان‌ها کم‌ابیش رعایت می‌شده - در تعارض با وحدت به معنای وحدت امت اسلامی یا یگانگی و همدلی پیروان مذاهب اسلامی نیست. استفاده از کلمه تفرقه به جای کلمه اختلاف، کلمه مناسبی نیست. تفرقه و اختلاف با یکدیگر تفاوت ماهوی دارند. به‌طور کلی، اختلاف به دو دسته تقسیم می‌شود: اختلاف طبیعی و اختلاف ساختگی و مصنوعی. اختلاف طبیعی ناشی از آن است که ذات بشر این‌گونه نیست که همه یکسان ببینند و سطح درک یکسانی داشته باشند. تنوع در سطح درک بشری امری طبیعی است. اما اختلافات ساختگی و اختلافات مصنوعی بیشتر به تازه‌مسلمانانی باز می‌گردد که به هر دلیلی دل به اسلام نسپرده بودند و اگرچه به ظاهر مسلمان شده بودند، اما می‌خواستند اندیشه‌ها و باورهای پیشین خود را به اسلام منتقل کنند. کشمکش اندیشه‌ای میان پاره‌ای از ذمیان متعصب با مسلمانان با هدف تخریب بنیادهای ایمان فاتحین، نیز منجر به افزایش اختلافات در میان امت اسلامی می‌شد. همه اینها در مجموع امر اختلاف را امری اجتناب‌ناپذیر نشان می‌داد. اما تفرقه بحث دیگری است؛ ممکن است گرایش به یک مذهب و یک ملت و یک زبان باشد، اما به دلایل مختلف که گذشت، تفرقه باشد. بنابراین تفرقه الزاماً تلازمی با اختلاف به معنای تفاوت‌ها ندارد.

۲-۳- مبانی کلامی و فلسفی همبستگی

مبانی عقلی و اندیشه همبستگی امت اسلامی آیت‌الله محسنی برگرفته از علوم فلسفه و کلام اسلامی است. رویکرد و روش کلام فلسفی ایشان به ترتیب عبارتند از: رویکرد تلفیقی و جمع میان قرآن، برهان و عرفان. مبانی معرفت‌شناسی ایشان بهره‌گیری از تمام منابع شناختی و ساحت‌های آن، به تناسب ظرفیت و توانایی شناختی آنها، در حوزه‌های گوناگون علوم مربوطه است، مانند حس و تجربه، عقل و شهود، و قرآن و حدیث، که هر کدام در جای خود تأثیرگذارند و آثار و پیامدهای متناسب به خود را به بار می‌آورند. مبانی هستی‌شناسی ایشان مبتنی بر رئالیسم انتقادی است که هستی را، از عالم مُلک تا ملکوت، بر محور حقیقت هستی تحلیل می‌کند و از ایدئالیسم شهودی یا ماتریالیسم حسی و تجربی پرهیز می‌کند. مبانی کلام فلسفی ایشان عبارتند از: حسن و قبح عقلی، معذوریت برای جاهل قاصر، تساهل و مدارای اعتقادی، تعامل علم و دین، تعامل عقل و دین، پرهیز از کثرت‌گرایی، انحصارگرایی و ابطال‌گرایی و تأیید شمول‌گرایی،

پذیرش تحول فهم آدمی در فهم کلام که در دامن خود تقریب مذاهب و همبستگی میان امت اسلامی را می‌پروراند. تقریب مذاهب در اشتراکات عقاید و فروع مذهب و مفهومی ندارد. تقریب مذاهب تنها در مسائل اختلافی و آن هم در حوزه عقاید و فروع مطرح است که، از دیدگاه ایشان، به بهترین وجه، با استدلال قرآنی، روایی، شهودی و عقلی راه‌حل‌های منطقی و رفع اختلاف ارائه شده است (آیت‌نیک، ج ۱، ص ۶۵).

۲-۳-۱- اصل تساهل و مدارای اعتقادی

آیت‌الله محسنی بر این باور است که در تعامل با پیروان مذاهب مختلف اسلامی، باید اصل تساهل و مدارا را پیشه کرد. این بدان معناست که اگرچه ممکن است در برخی مسائل اعتقادی اختلاف نظر وجود داشته باشد، اما این اختلافات نباید به تفرقه و دشمنی منجر شود. ایشان با استناد به سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) که با مخالفان خود با مدارا رفتار می‌کردند، بر لزوم رعایت این اصل در جامعه اسلامی تأکید می‌ورزد. تساهل و مدارا به معنای پذیرش عقیده باطل نیست، بلکه به معنای تحمل مخالف و پرهیز از برخوردهای تند و تفرقه‌انگیز است. این اصل، زمینه‌ساز گفت‌وگوی سازنده و همکاری میان مذاهب اسلامی خواهد بود.

۲-۳-۲- اصل حسن و قبح عقلی و معذوریت جاهل قاصر

از دیدگاه آیت‌الله محسنی، عقل انسان قادر به درک حسن و قبح بسیاری از افعال است. بر این اساس، افرادی که نسبت به برخی حقایق دینی جاهل قاصر هستند - یعنی به دلیل عدم دسترسی به منابع صحیح یا عدم توانایی در درک مطلب، از حقیقت محروم مانده‌اند - در پیشگاه خداوند معذور می‌باشند. این اصل در بحث همبستگی اسلامی اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا بسیاری از اختلافات میان مذاهب ناشی از جهل و عدم آگاهی نسبت به دیدگاه‌های یکدیگر است. با پذیرش معذوریت جاهل قاصر، زمینه برای گفت‌وگو و رفع سوء تفاهمات فراهم می‌شود و از تکفیر و طرد یکدیگر پرهیز می‌گردد.

۲-۳-۳- اصل شمول‌گرایی مذاهب

آیت‌الله محسنی با رد انحصارگرایی افراطی و ابطال‌گرایی، به شمول‌گرایی در مذاهب اسلامی معتقد است. به این معنا که پیروان مذاهب مختلف اسلامی، تا زمانی که به اصول اساسی دین اسلام (توحید، نبوت، معاد) پایبند باشند، در زمره مسلمانان محسوب می‌شوند و از حقوق مسلمانان برخوردارند. ایشان با استناد به آیات و روایات، بر این باور است که نجات و

رستگاری منحصر به یک مذهب خاص نیست و پیروان مذاهب دیگر نیز در صورت ایمان و عمل صالح، امید رحمت الهی را دارند. این دیدگاه، زمینه‌ساز همزیستی مسالمت‌آمیز و همکاری میان مذاهب اسلامی می‌گردد.

۲-۳-۴- اصل تحول و تکامل فهم‌های مذاهب

آیت‌الله محسنی معتقد است که فهم انسان‌ها از متون دینی و مسائل اعتقادی، امری ثابت و ایستا نیست، بلکه در طول زمان تحول و تکامل می‌یابد. این تحول فهم، ناشی از عوامل مختلفی همچون پیشرفت علوم، تغییر شرایط اجتماعی و فرهنگی، و تعامل با اندیشه‌های دیگر است. از این رو، ممکن است نسل‌های بعدی از یک مذهب، برداشت‌های متفاوت و کامل‌تری نسبت به نسل‌های پیشین داشته باشند. این اصل، زمینه‌ساز تجدید نظر در برخی باورهای تفرقه‌انگیز و حرکت به سوی فهم مشترک از دین می‌گردد.

۲-۳-۵- اصل تعامل علم و دین

از دیدگاه آیت‌الله محسنی، علم و دین نه تنها در تعارض با یکدیگر نیستند، بلکه می‌توانند در تعامل با یکدیگر، به کشف حقایق و حل مسائل بشر کمک کنند. ایشان با تأکید بر عقلانی بودن دین اسلام، بر ضرورت بهره‌گیری از دستاوردهای علمی در فهم و تفسیر دین تأکید می‌ورزد. این تعامل، می‌تواند در زمینه همبستگی اسلامی نیز مؤثر باشد، زیرا بسیاری از اختلافات مذهبی ناشی از برداشت‌های غیرعلمی و مبتنی بر خرافات و اوهام است. با بهره‌گیری از روش‌های علمی در مطالعه دین، می‌توان به فهم مشترک و رفع بسیاری از اختلافات نائل آمد.

۲-۳-۶- اصل تقریب مذاهب

در خصوص اصل ششم، آیت‌الله محسنی به چهل مورد از موارد مشترک در اصول اعتقادی اشاره می‌نماید و بیان می‌دارند که ما در اصول اعتقادی بیش از ۹۰ درصد اشتراک نظر داریم. همچنین در بخش فروع مذاهب نیز به ۱۹ مورد مشترک در نزد عامه مذاهب اشاره دارند. البته که شاید در برخی موارد تفسیر و معنای متحول و متعددی داشته باشند، اما در اعتقاد و باور به آن‌ها جای تردیدی نیست. آیت‌الله محسنی در خصوص اختلاف در فهم اصول عقاید، تنها به ۹ مورد اختلافی در برخی فروع اعتقادی اشاره می‌نماید، در حالی که در اصول اعتقادی اختلاف نظری وجود ندارد و برای این ۹ مورد نیز راه‌حلهایی ارائه داده‌اند. این راه‌حل‌ها عمدتاً بر پایه گفت‌وگوی علمی، احترام متقابل و پرهیز از تعصب استوار است. ایشان معتقدند که با تکیه بر

مشترکات فراوان و با درک صحیح از اختلافات جزئی، می‌توان به همبستگی و وحدت عملی در جهان اسلام دست یافت.

۳- شاخص‌ها و مؤلفه‌های امت اسلامی

پس از شناخت مبانی همبستگی امت اسلامی، نوبت به بیان شاخصه‌ها و مؤلفه‌های امت اسلامی می‌رسد. در این بخش، آیت‌الله محسنی به معرفی ۸ شاخص برای امت اسلامی می‌پردازد. جامعه اسلامی اگر بخواهد در مسیر امت شدن حرکت نماید، ناگزیر است که این ۸ ویژگی و شاخص را در خود ایجاد نماید. در حقیقت، آرمان همبستگی و رؤیای جامعه اسلامی در مسیر رسیدن به امت واحده اسلامی در گرو همین ۸ مؤلفه است. به جهت اختصار فقط نام برده می‌شود و تفصیل آن را به پایان‌نامه ارجاع می‌دهیم.

(۱) امت واحده اسلامی، شاخصه‌ای برای رسیدن به جامعه مطلوب

آیت‌الله محسنی، امت واحده را به عنوان هدف غایی جامعه اسلامی ترسیم می‌کند. جامعه‌ای که در آن همه مسلمانان، فارغ از تفاوت‌های قومی، زبانی و مذهبی، در سایه ایمان به خدا و پیامبر (ص) با یکدیگر برادر بوده و در مسیر تحقق اهداف مشترک اسلامی گام برمی‌دارند. این امت واحده، نه به معنای نفی تنوع‌ها و تفاوت‌ها، بلکه به معنای همگرایی و همکاری بر اساس مشترکات دینی است. ایشان با استناد به آیات قرآن، تأکید می‌کند که خداوند مسلمانان را به عنوان یک امت واحد معرفی کرده و آنان را به حفظ این وحدت فراخوانده است.

(۲) حفظ استقلال و قطع مداخلات خارجی

از نگاه آیت‌الله محسنی، یکی از مهمترین شاخص‌های امت اسلامی، حفظ استقلال و قطع مداخلات قدرت‌های خارجی در امور جهان اسلام است. ایشان معتقد است که تا زمانی که کشورهای اسلامی تحت سلطه و نفوذ بیگانگان باشند، امکان تحقق همبستگی واقعی وجود نخواهد داشت. استعمارگران همواره در پی تفرقه‌افکنی در میان مسلمانان بوده‌اند تا بتوانند بر آنان سلطه یابند. از این رو، قطع مداخلات خارجی و اتخاذ سیاست‌های مستقل، گامی اساسی در مسیر همبستگی اسلامی است.

۳) بازگشت به اسلام و فرهنگ قرآن

آیت‌الله محسنی، بازگشت به اسلام ناب و فرهنگ قرآن را به عنوان راهکار اصلی برای حل مشکلات جهان اسلام و تحقق همبستگی مطرح می‌کند. ایشان معتقد است که بسیاری از اختلافات و تفرقه‌ها ناشی از دور شدن از تعالیم اصیل اسلامی و گرایش به خرافات، بدعت‌ها و برداشت‌های انحرافی است. با بازگشت به قرآن و سنت نبوی و تمسک به مشترکات دینی، می‌توان بر اختلافات سطحی فائق آمد و به وحدت رسید.

۴) ملیت و هویت اسلامی مشترک

از دیدگاه آیت‌الله محسنی، هویت اسلامی، هویتی فراگیر و مشترک برای همه مسلمانان است که بر هویت‌های قومی، نژادی و ملی مقدم است. ایشان با تأکید بر این که مسلمانان امت واحده هستند، بر لزوم تقویت هویت اسلامی مشترک در برابر هویت‌های تفرقه‌انگیز تأکید می‌ورزد. این بدان معنا نیست که هویت‌های قومی و ملی نادیده گرفته شوند، بلکه به این معناست که این هویت‌ها نباید به مانعی برای همبستگی اسلامی تبدیل شوند.

۵) ارزش‌ها و سابقه تاریخی مشترک

جهان اسلام دارای ارزش‌ها و سابقه تاریخی مشترک غنی است. آیت‌الله محسنی بر این باور است که یادآوری این ارزش‌ها و افتخارات مشترک تاریخی، می‌تواند نقش مؤثری در تقویت همبستگی میان مسلمانان داشته باشد. تمدن درخشان اسلامی، دانشمندان و مشاهیر مشترک، و رویدادهای مهم تاریخی، همگی میراث مشترکی هستند که مسلمانان را به یکدیگر پیوند می‌دهد.

۶) جغرافیا، ژئوپلیتیک و مرز مشترک

کشورهای اسلامی از نظر جغرافیایی در یک منطقه گسترده و پیوسته قرار دارند و دارای مرزهای مشترک فراوانی هستند. آیت‌الله محسنی بر این باور است که این اشتراکات جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های گسترده اقتصادی، امنیتی و سیاسی میان کشورهای اسلامی باشد. متأسفانه، مرزهای تحمیلی استعمار و اختلافات مرزی، به یکی از موانع همبستگی تبدیل شده است.

۷) منابع و منافع مشترک

جهان اسلام از منابع عظیم طبیعی، به ویژه نفت و گاز، برخوردار است. آیت‌الله محسنی معتقد است که این منابع مشترک، می‌تواند به عنوان عاملی برای همگرایی و همکاری میان کشورهای اسلامی مورد استفاده قرار گیرد، نه عاملی برای اختلاف و رقابت. بهره‌برداری عادلانه و مشترک از این منابع، می‌تواند زمینه‌ساز توسعه و پیشرفت جهان اسلام و کاهش وابستگی به قدرت‌های خارجی باشد.

۸) شناخت موانع، تهدیدها، دشمن و اهداف مشترک

آیت‌الله محسنی بر این باور است که امت اسلامی برای رسیدن به همبستگی، باید شناخت دقیقی از موانع، تهدیدها، دشمنان و اهداف مشترک خود داشته باشد. دشمنان اسلام همواره در پی تفرقه‌افکنی و ایجاد اختلاف در میان مسلمانان بوده‌اند. شناخت این توطئه‌ها و آگاهی از اهداف مشترک، می‌تواند مسلمانان را به همکاری و اتحاد در برابر تهدیدات مشترک ترغیب کند. در حقیقت، جامعه اسلامی در مسیر رسیدن به امتی مقتدر که در سایه آن عموم مسلمانان بتوانند با عزت زندگی شرافتمندانه داشته باشند و آن سابقه و عصر طلایی تمدن اسلامی گذشته را بازیابی نمایند، چاره‌ای جز حرکت در مسیر این شاخص‌ها ندارد. بایستی این توانمندی حفظ کیان اسلامی را از جهان سلطه ایجاد نماید و در مسیر تعامل سازنده باشد و در کنار حفظ استقلال خویش، اجازه مداخلات سلطه‌جویانه غرب را در اقصی نقاط کیان اسلامی ندهد. بایستی ظرفیت خودشناسی اسلامی و پذیرش همه ملت‌های مسلمان در کنار خویش و بازیابی هویت اصیل اسلامی مشترک خویش و بازخوانی ارزش‌ها و سابقه تاریخی مشترک را در خود ایجاد نماید. درک متقابل از جغرافیای سرزمینی مشترک بدین معنا که انسان مسلمان دین‌مدار اصیل، ورای مرزهای سیاسی امروزی، شناخت صحیح از موقعیت‌های حساسی که خداوند در اختیار مسلمانان قرار داده داشته باشد، دوست و دشمن خود را بشناسد و در مسیر رسیدن به منافع مشترک خویش حرکت نماید و ثروت‌ها و منابع خدادادی جهان اسلام به صورت عادلانه در اختیار عموم مسلمانان قرار گیرد تا مسلمان فقیر و جامعه‌ای فقیر در میان مسلمانان نداشته باشیم. به‌طور کلی، در مسیر اهداف مشترک اسلامی با رفع موانع و تهدیدهایی که امت اسلامی را در بر می‌گیرد، آماده مقابله با دشمن و دفاع از کیان اسلامی باشند.

۹) چالش‌ها و موانع همبستگی امت اسلامی

جهان اسلام در مسیر رسیدن به همگرایی و همبستگی امت اسلامی با چالش‌ها و موانع بسیار مهمی مواجه است. برای مقابله و فائق آمدن بر هر یک از این موانع، نیازمند شناخت دقیق، طرح و برنامه‌ای هدفمند و همچنین فراهم‌ساز بستر مناسب فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی هستیم. در اینجا به معرفی این چالش‌ها و موانع می‌پردازیم:

۹-۱- چالش‌ها و موانع درونی

۱- جهل، سطحی‌نگری و عدم ژرف‌اندیشی: آیت‌الله محسنی، جهل و نادانی را به عنوان یکی از مهمترین موانع همبستگی اسلامی معرفی می‌کند. بسیاری از مسلمانان از تعالیم اصیل اسلام و مشترکات دینی خود آگاهی کافی ندارند و به راحتی تحت تأثیر تبلیغات تفرقه‌افکنانه قرار می‌گیرند. سطحی‌نگری و عدم تعمق در مسائل دینی، زمینه‌ساز برداشت‌های انحرافی و افراطی می‌گردد که به تفرقه و واگرایی می‌انجامد.

۲- تعصبات (نژادی، وطن‌گرایی افراطی، قومیتی و مذهبی): تعصبات نژادی، قومی و مذهبی، از دیگر موانع جدی همبستگی اسلامی است. آیت‌الله محسنی معتقد است که اسلام با هرگونه تعصب جاهلانه مخالف است و مسلمانان را به برادری و برابری دعوت می‌کند. متأسفانه، در بسیاری از جوامع اسلامی، تعصبات قومی و نژادی بر هویت اسلامی غلبه یافته و به مانعی برای همگرایی تبدیل شده است. تعصب مذهبی نیز که به معنای باور به برتری مطلق مذهب خود و طرد سایر مذاهب است، از جمله موانع عمده همبستگی می‌باشد.

۳- حکومت‌های وابسته و مستبد داخلی فاسد: آیت‌الله محسنی، حکومت‌های استبدادی و وابسته به قدرت‌های خارجی را از جمله موانع اصلی همبستگی اسلامی می‌داند. این حکومت‌ها نه تنها به فکر منافع امت اسلامی نیستند، بلکه به دلیل وابستگی به بیگانگان، در راستای سیاست‌های تفرقه‌افکنانه آنان حرکت می‌کنند. فساد اقتصادی، سیاسی و اداری در این حکومت‌ها، اعتماد عمومی را سلب کرده و زمینه را برای نفوذ دشمنان فراهم می‌سازد.

۴- ناسیونالیسم یا ملی‌گرایی افراطی: ناسیونالیسم افراطی که بر اساس آن، منافع ملی و قومی بر منافع امت اسلامی مقدم شمرده می‌شود، از دیگر موانع همبستگی است. آیت‌الله محسنی معتقد است که ملی‌گرایی به خودی خود مذموم نیست، اما وقتی به صورت افراطی و در تقابل با هویت اسلامی مطرح شود، به تفرقه و واگرایی می‌انجامد. مسلمانان باید ضمن حفظ هویت‌های ملی خود، به هویت اسلامی مشترک نیز پایبند باشند.

۵- وجود اتهامات واهی و شایعات بی‌اساس: انتشار اتهامات ناروا و شایعات بی‌اساس علیه یکدیگر، به ویژه از سوی برخی از علمای متعصب و ناآگاه، از دیگر موانع همبستگی اسلامی است. این اتهامات و شایعات، موجب بدبینی، کینه‌توزی و دوری هر چه بیشتر پیروان مذاهب از یکدیگر می‌شود. آیت‌الله محسنی با تأکید بر اصل احترام و پرهیز از توهین، بر لزوم مقابله با این پدیده شوم تأکید می‌کند.

۹-۲- چالش‌ها و موانع بیرونی

۱- کشورهای سلطه‌گر و استعمارگر: آیت‌الله محسنی، استعمار و سلطه‌گری قدرت‌های بزرگ را به عنوان مهمترین مانع بیرونی همبستگی اسلامی معرفی می‌کند. استعمارگران همواره در پی تضعیف و تفرقه جهان اسلام بوده‌اند تا بتوانند بر منابع و ثروت‌های آن سلطه یابند. آنان با ایجاد و حمایت از رژیم‌های وابسته، دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی، و اشغال نظامی کشورهای اسلامی، در راستای این هدف شوم گام برداشته‌اند.

۲- به وجود آوردن کانون بحران در خاورمیانه: خاورمیانه به عنوان قلب جهان اسلام، همواره کانون بحران‌های مختلف بوده است. آیت‌الله محسنی معتقد است که قدرت‌های بزرگ با ایجاد دامن زدن به بحران‌ها در این منطقه (نظیر بحران فلسطین، جنگ عراق و سوریه، و ...)، در پی تضعیف و تجزیه کشورهای اسلامی و جلوگیری از همبستگی آنان هستند.

۳- اختلافات مرزی در دنیای اسلام: بسیاری از اختلافات مرزی میان کشورهای اسلامی، میراث شوم استعمار است. استعمارگران با ترسیم مرزهای مصنوعی و ایجاد اختلاف بر سر منابع مرزی، زمینه را برای درگیری و تفرقه میان کشورهای اسلامی فراهم کردند. این اختلافات مرزی، مانعی بزرگ برای همکاری‌های منطقه‌ای و همبستگی اسلامی محسوب می‌شود.

۴- فرقه‌سازی‌های مذهبی: آیت‌الله محسنی بر این باور است که قدرت‌های استعماری با حمایت و تقویت فرقه‌های انحرافی و افراطی، در پی ایجاد تفرقه در میان مسلمانان هستند. آنان با دامن زدن به اختلافات مذهبی و ایجاد گروه‌های تکفیری و تروریستی، چهره‌ای خشن و غیرواقعی از اسلام ارائه می‌دهند و زمینه را برای مداخله نظامی و سلطه بر کشورهای اسلامی فراهم می‌کنند.

۴- راهکارهای همبستگی میان امت اسلامی

پس از معرفی شاخص‌های همبستگی و چالش‌ها و موانع پیش روی آن، به بیان راهکارهای

همبستگی اسلامی از نگاه آیت‌الله محسنی می‌پردازیم. تفصیل این بخش نیز در پایان‌نامه گذشته است؛ بنابراین در این جا به بیان اجمالی بسنده می‌شود.

۴-۱- اتحادیه امت اسلامی

آیت‌الله محسنی، تشکیل اتحادیه امت اسلامی را به عنوان یک راهکار کلان و اساسی برای تحقق همبستگی مطرح می‌کند. این اتحادیه می‌تواند به عنوان یک نهاد فراملی، هماهنگ‌کننده سیاست‌ها و اقدامات کشورهای اسلامی در عرصه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی باشد. ایشان معتقد است که این اتحادیه باید بر اساس اصول اسلامی و با مشارکت همه کشورهای اسلامی شکل گیرد و از استقلال کامل در برابر قدرت‌های بزرگ برخوردار باشد.

۴-۲- تبیین اسلام اعتدالی

آیت‌الله محسنی بر لزوم تبیین و ترویج اسلام اعتدالی به عنوان جایگزینی برای اسلام افراطی و خشونت‌گرا تأکید می‌کند. اسلام اعتدالی، اسلام حقیقی است که بر اساس قرآن و سنت نبوی، مسلمانان را به مدارا، احترام متقابل، همکاری و پرهیز از خشونت دعوت می‌کند. تبیین این چهره از اسلام، می‌تواند به کاهش تنش‌های مذهبی و همگرایی بیشتر مسلمانان کمک کند.

۴-۳- تأکید بر اصول مشترک

آیت‌الله محسنی با اشاره به اشتراکات فراوان میان مذاهب اسلامی در اصول اعتقادی و فروع دین، بر لزوم تأکید بر این مشترکات و پرهیز از بزرگ‌نمایی اختلافات تأکید می‌کند. تمرکز بر مشترکات، زمینه‌ساز همکاری و همدلی بیشتر میان پیروان مذاهب خواهد بود.

۴-۴- مراودات و ارتباطات اسلامی

ایشان گسترش مراودات و ارتباطات میان مسلمانان در سطوح مختلف (علمی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی) را از جمله راهکارهای عملی تحکیم همبستگی می‌داند. برگزاری همایش‌های مشترک، تبادل استاد و دانشجو، سفرهای زیارتی و سیاحتی، و افزایش تعاملات اقتصادی، می‌تواند به شناخت متقابل و رفع سوء تفاهات کمک کند.

۴-۵- تأسیس شورای علمای شیعه در مناطق اهل تشیع

آیت‌الله محسنی با تأسیس شورای علمای شیعه در افغانستان، به دنبال ایجاد یک نهاد دینی

منسجم بود که بتواند نماینده شیعیان در عرصه‌های مختلف باشد و از حقوق آنان دفاع کند. این شورا همچنین می‌تواند نقش مؤثری در تعامل با علمای اهل سنت و ترویج همبستگی اسلامی ایفا کند.

۴-۶- شورای اخوت اسلامی

ایشان تأسیس شورای اخوت اسلامی را به عنوان نهادی متشکل از علمای شیعه و سنی برای بررسی مسائل مشترک و رفع اختلافات پیشنهاد می‌دهد. این شورا می‌تواند با برگزاری نشست‌های دوره‌ای و صدور بیانیه‌های مشترک، نقش مؤثری در تقویت وحدت اسلامی ایفا کند.

۴-۷- تأکید و ترویج اصل احترام متقابل

آیت‌الله محسنی با استناد به قاعده فقهی احترام، بر لزوم ترویج فرهنگ احترام متقابل میان پیروان مذاهب اسلامی تأکید می‌کند. این بدان معناست که باید به باورها و مقدسات یکدیگر احترام گذاشت و از هرگونه توهین و اهانت پرهیز کرد.

۴-۸- انتشار نشریه مشترک، برگزاری سمینارها و کرسی‌های علمی همبستگی اسلامی از سوی مراکز علمی حوزوی، دانشگاهی و دانشمندان مذاهب اسلامی

ایشان برگزاری سمینارها و کرسی‌های علمی مشترک با حضور دانشمندان و اندیشمندان مذاهب مختلف اسلامی و انتشار نشریات مشترک را از جمله راهکارهای مؤثر برای تبادل نظر، شناسایی دیدگاه‌ها و رفع سوء تفاهات می‌داند.

۴-۹- تدوین، چاپ و نشر مجموعه احادیث مشترک نبوی

آیت‌الله محسنی بر لزوم تدوین و نشر مجموعه‌ای از احادیث نبوی که مورد اتفاق شیعه و سنی است، تأکید می‌کند. این مجموعه می‌تواند به عنوان منبعی مشترک برای ترویج آموزه‌های اسلامی و تقریب مذاهب مورد استفاده قرار گیرد.

۴-۱۰- تشخیص دقیق موارد متفق‌علیه و مختلف‌فیه بین طرفین

ایشان بر ضرورت تشخیص دقیق و علمی موارد اتفاق نظر و اختلاف نظر میان مذاهب اسلامی تأکید می‌کند. این تشخیص، زمینه را برای تمرکز بر مشترکات و گفت‌وگوی سازنده درباره اختلافات فراهم می‌کند.

۴-۱۱- شرکت در مراسم‌های غم و شادی عموم پیروان مذاهب اسلامی

آیت‌الله محسنی شرکت در مراسم‌های شادی و عزاداری یکدیگر را از جمله مصادیق عملی همبستگی و مودت میان مسلمانان می‌داند. این اقدام ساده، می‌تواند نقش مؤثری در ایجاد صمیمیت و دوستی میان پیروان مذاهب داشته باشد.

۴-۱۲- ادامه کنفرانس‌های تقریبی مانند کنفرانس وحدت اسلامی و توسعه آن در کشورهای دیگر

ایشان بر ادامه و گسترش کنفرانس‌های تقریبی مانند کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی که سالانه در تهران برگزار می‌شود، تأکید می‌کند و معتقد است که برگزاری چنین کنفرانس‌هایی در سایر کشورهای اسلامی نیز می‌تواند به ترویج فرهنگ تقریب و همبستگی کمک کند.

۴-۱۳- کم کردن فشارهای سیاسی و اعطای حقوق کامل مدنی توسط دولت‌ها به اقلیت‌های مذهبی

آیت‌الله محسنی از دولت‌های اسلامی می‌خواهد که فشارهای سیاسی بر اقلیت‌های مذهبی را کاهش داده و به آنان حقوق کامل مدنی اعطا کنند. این اقدام، گامی مهم در جهت ایجاد اعتماد و همبستگی میان همه اقشار جامعه اسلامی خواهد بود.

۴-۱۴- اعلان برائت شیعه از غلات و برائت اهل سنت از نواصب

ایشان بر این باور است که شیعیان باید از غلات (افراط‌گرایانی که به ائمه نسبت‌های ناروا می‌دهند) و اهل سنت نیز باید از نواصب (دشمنان اهل بیت) اعلام برائت کنند. این اقدام، به شفاف‌سازی مواضع و زدودن اتهامات کمک کرده و زمینه را برای تقریب میان مذاهب اصلی اسلامی فراهم می‌کند.

۴-۱۵- ایجاد مراکز علمی و دینی مشترک

آیت‌الله محسنی ایجاد مراکز علمی و دینی مشترک با حضور دانشمندان و محققانی از مذاهب مختلف اسلامی را پیشنهاد می‌دهد. این مراکز می‌توانند به تحقیق و پژوهش در زمینه مسائل مشترک و ارائه راهکارهای علمی برای تقریب مذاهب پردازند. از مجموعه راهکارهای پیشنهادی آیت‌الله محسنی فهمیده می‌شود که در کنار نشست‌های

سالیانه، فرهنگ‌سازی عمومی، کرسی‌های تقریبی میان مذاهب اسلامی در سراسر جهان اسلام، بحث آسیب‌شناسی همبستگی اسلامی و بحث اتحادیه امت اسلامی بسیار جالب و چشمگیر است. ایشان توجه کشورهای اسلامی را به یک هم‌افزایی مشترک در قالب یک امت مسلمان مستقل که از خود دارای سیاست کاملاً مستقل در مقابل غرب است، جلب می‌کند. شکل‌گیری این نهاد اسلامی سراسری بیشتر به یک آرزو می‌ماند؛ وضع موجود جهان اسلام نشان می‌دهد که متأسفانه دنیای اسلام هنوز نتوانسته رویکرد هماهنگ و جامع اسلامی به معنای واقعی از درون کشورهای اسلامی و همچنین تمهیدات سیاسی مشترک از سوی کشورهای اسلامی در مقابله با جهان سلطه جهت حفظ کیان اسلامی به دست آورد. بلکه غرب در ایجاد تفرقه بیشتر و سیاست ایجاد خاورمیانه جدید در دنیای اسلام موفق بوده است. جای بسیار تأسف است که بسیاری از کشورهای اسلامی در خصوص تحولات دنیای اسلام نظیر فلسطین بی‌تفاوت و در برخی موارد همسو با کشورهای غربی هستند. فراهم‌سازی شرایط شکل‌گیری اتحادیه امت اسلامی اگر به معنای واقعی تحقق پذیرد، می‌تواند ظرفیت‌های مشترک فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در تمام کشورهای اسلامی ایجاد نماید. اتحادیه‌ای با توانمندی اقتصادی مشترک با توجه به منابع عظیم که موهبتی الهی برای دنیای اسلام است، نقاط فوق‌العاده مهم جغرافیای قاره‌ای و آبی که در اختیار دنیای اسلام است - که هر کدام می‌تواند جهان اسلام را از تهدیدهای جهان غرب حفظ نماید - با توجه به شناخت دقیق از چالش‌ها و موانع درونی و بیرونی که امت اسلامی و همبستگی اسلامی با آن مواجه است، برنامه هماهنگ در جهت حل و برطرف‌سازی این موانع در سراسر دنیای اسلام طراحی گردد. این وظیفه عالمان و دلسوزان و منادیان همبستگی است که در نشست‌های آسیب‌شناسی و همبستگی اسلامی چاره‌اندیشی نمایند و اقدام عملی هماهنگ از سوی کشورهای اسلامی داشته باشند.

۵- اقدامات آیت‌الله محسنی در زمینه همبستگی اسلامی

در این بخش به معرفی اقدامات آیت‌الله محسنی در زمینه همبستگی اسلامی می‌پردازیم و این‌که تا چه میزان این اقدامات در بستر همبستگی اسلامی تأثیرگذار بوده است. آیت‌الله محسنی در افغانستان در مسیر شکل‌گیری نظام اسلامی در افغانستان نقش بسزایی داشتند. گویا این‌که ایشان گام اول شکل‌گیری همبستگی اسلامی را در افغانستان در قالب تشکیل نظامی دین‌مدار برای عموم مسلمانان افغانستانی می‌دیدند که از آرزوهای ایشان بوده است و در کتاب «تصویری

از حکومت اسلامی در افغانستان» بدان اشاره نموده است.

۵-۱- مبارزه با جهل و گمراهی و خرافات

آیت‌الله محسنی در طول حیات علمی خود، همواره با جهل، خرافات و بدعت‌هایی که به نام اسلام رواج یافته بود، مبارزه کرد. ایشان با تألیف کتاب‌ها و مقالات متعدد و ایراد سخنرانی‌های روشنگرانه، به نقد خرافات و باورهای انحرافی پرداخت و تلاش کرد اسلام ناب و اصیل را به مسلمانان بشناساند. این اقدام، زمینه‌ساز وحدت مسلمانان بر اساس فهم صحیح از دین بود.

۵-۲- تعدیل ماده سوم قانون اساسی

یکی از اقدامات مهم آیت‌الله محسنی در دوره جمهوریت افغانستان، تلاش برای تعدیل ماده سوم قانون اساسی بود. ایشان با پیگیری‌های مستمر، موفق شدند ماده‌ای را به قانون اساسی اضافه کنند که بر اساس آن، فقه شیعه در کنار فقه حنفی به عنوان منبع قانون‌گذاری در مواردی که پیروان تشیع ذی‌نفع هستند، به رسمیت شناخته شود. این اقدام، گامی مهم در جهت به رسمیت شناخته شدن حقوق شیعیان و تقویت همبستگی ملی بود.

۵-۳- رسمیت یافتن مذهب تشیع در قانون اساسی افغانستان

آیت‌الله محسنی نقش مهمی در به رسمیت شناخته شدن مذهب تشیع در قانون اساسی افغانستان ایفا کرد. با تلاش‌های ایشان و سایر علمای شیعه، مذهب جعفری به عنوان یکی از مذاهب رسمی افغانستان در کنار مذهب حنفی به رسمیت شناخته شد. این امر، زمینه‌ساز مشارکت بیشتر شیعیان در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی و تقویت همبستگی ملی گردید.

۵-۴- تصویب نام نظام اسلامی

آیت‌الله محسنی با نگارش کتاب «تصویری از حکومت اسلامی در افغانستان»، به تبیین الگویی از حکومت اسلامی پرداخت که در آن، همه اقوام و مذاهب اسلامی در سایه عدالت و برادری در کنار یکدیگر زندگی کنند. این کتاب، به عنوان یک سند مهم در مباحث مربوط به نظام اسلامی در افغانستان مورد توجه قرار گرفت.

۵-۵- تدوین و تصویب قانون احوال شخصیه شیعه

یکی دیگر از اقدامات مهم آیت‌الله محسنی، تدوین و پیگیری تصویب قانون احوال شخصیه شیعه در افغانستان بود. این قانون که به تنظیم مسائل مربوط به ازدواج، طلاق، ارث و ... برای پیروان مذهب تشیع می‌پرداخت، پس از سال‌ها پیگیری، به تصویب رسید. تصویب این قانون، گامی مهم در جهت تأمین حقوق شیعیان و تحقق عدالت بود.

۵-۶- تأسیس حوزه علمیه خاتم‌النبین (ص)

آیت‌الله محسنی حوزه علمیه خاتم‌النبین (ص) را در کابل تأسیس کرد تا طلاب علوم دینی از سراسر افغانستان بتوانند در آن به تحصیل بپردازند. این حوزه علمیه که به یکی از مهمترین مراکز آموزشی دینی شیعیان در افغانستان تبدیل شد، نقش مهمی در تربیت عالمان دینی و ترویج فرهنگ تقریب و همبستگی اسلامی ایفا کرده است.

۵-۷- تأسیس شورای علمای شیعه افغانستان

ایشان شورای علمای شیعه افغانستان را به عنوان یک نهاد دینی فراگیر تأسیس کرد تا بتواند نماینده علمای شیعه در عرصه‌های مختلف باشد و از حقوق آنان دفاع کند. این شورا همچنین در تعامل با علمای اهل سنت و ترویج وحدت اسلامی نقش فعالی داشته است.

۵-۸- تأسیس شورای اخوت اسلامی

آیت‌الله محسنی شورای اخوت اسلامی را با حضور علمای برجسته شیعه و سنی در افغانستان تأسیس کرد. این شورا با برگزاری نشست‌های دوره‌ای و صدور بیانیه‌های مشترک، نقش مؤثری در تقویت وحدت اسلامی و کاهش تنش‌های مذهبی در افغانستان ایفا کرد.

۵-۹- تصویب فقه و عقاید شیعه در مکاتب

با پیگیری‌های آیت‌الله محسنی، فقه و عقاید شیعه به عنوان یکی از مواد درسی در مکاتب (مدارس) افغانستان برای دانش‌آموزان شیعه گنجانده شد. این اقدام، گامی مهم در جهت آموزش صحیح دین به نسل جدید و تقویت هویت دینی شیعیان بود.

۵-۱۰- تأسیس دانشگاه خاتم‌النبین

آیت‌الله محسنی دانشگاه خاتم‌النبین را در کابل تأسیس کرد تا در کنار حوزه علمیه، به

تربیت نیروهای متخصص در رشته‌های مختلف علوم انسانی و غیره بپردازد. این دانشگاه که به عنوان یک مرکز علمی معتبر شناخته می‌شود، نقش مهمی در آموزش عالی و ترویج فرهنگ تقریب در افغانستان داشته است.

۵-۱۱- تأسیس شبکه تلویزیونی تمدن و رادیوی فرهنگ

ایشان شبکه تلویزیونی تمدن و رادیوی فرهنگ را به منظور ترویج فرهنگ اسلامی و تقریب مذاهب تأسیس کرد. این رسانه‌ها با پخش برنامه‌های متنوع دینی، فرهنگی و اجتماعی، نقش مهمی در آگاهی‌بخشی به جامعه و ترویج وحدت اسلامی ایفا کرده‌اند.

۵-۱۲- آثار علمی فاخر در زمینه علوم اسلامی و همبستگی امت اسلامی

آیت‌الله محسنی آثار علمی متعددی در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی (تفسیر، فقه، اصول، کلام، فلسفه و ...) و نیز در زمینه همبستگی و تقریب مذاهب اسلامی پدید آورد. کتاب‌هایی مانند «وحدت الامة الاسلامیه»، «تقریب مذاهب از نظر تا عمل»، «شیعه و سنی چه فرقی دارند؟» و «تحقق امت اسلامی» از جمله مهمترین آثار ایشان در این زمینه هستند.

۵-۱۳- تأسیس بنیاد جایزه علمی معراج

آیت‌الله محسنی بنیاد جایزه علمی معراج را به منظور حمایت از پژوهشگران و محققان برتر در زمینه علوم اسلامی و تقریب مذاهب تأسیس کرد. این جایزه سالانه به پژوهشگران برتر اعطا می‌شود و نقش مهمی در تشویق تحقیقات علمی در این زمینه داشته است.

۵-۱۴- تأسیس مدارس علمیه، مساجد و حسینیه‌ها

ایشان در طول حیات خود، مدارس علمیه، مساجد و حسینیه‌های متعددی را در نقاط مختلف افغانستان و حتی خارج از آن تأسیس کرد. این مراکز دینی، به عنوان پایگاه‌های ترویج فرهنگ اسلامی و همبستگی، نقش مهمی در تربیت دینی مردم و تقویت وحدت اسلامی ایفا کرده‌اند.

۵-۱۵- نگارش آثار تقریبی

آیت‌الله محسنی با نگارش آثار متعدد تقریبی، به تبیین مبانی نظری و عملی تقریب مذاهب پرداخت. ایشان در این آثار، با استناد به قرآن، سنت و عقل، بر لزوم وحدت و همبستگی مسلمانان تأکید کرده و به نقد دیدگاه‌های تفرقه‌افکنانه پرداخته است.

۱۶-۵- سفرهای فرهنگی و سخنرانی‌های تقریبی

آیت‌الله محسنی در سفرهای متعدد خود به کشورهای مختلف اسلامی، در کنفرانس‌ها و مجامع علمی و دینی شرکت کرد و به ایراد سخنرانی در زمینه وحدت و تقریب مذاهب پرداخت. این سفرها و سخنرانی‌ها، نقش مهمی در معرفی دیدگاه‌های ایشان و ترویج فرهنگ تقریب در سطح جهان اسلام داشت.

نتیجه‌گیری

نتایج به‌دست آمده از این تحقیق نشان می‌دهد که آیت‌الله محسنی در کنار دیگر روشنفکران اسلامی، در زمان حیات خویش همواره دغدغه و آرزوی تحقق آرمان امت اسلامی و ترویج فرهنگ همبستگی اسلامی را در سر داشت و در مسیر رفع موانع فکری، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی همبستگی امت اسلامی لحظه‌ای متوقف نبود. ایشان در سفر و حضر، در سراسر حیات علمی، اجتماعی و سیاسی خویش در این مسیر گام برداشتند. با نگاهی به خدمات و کارنامه علمی و عملی ایشان در جهان اسلام و به‌خصوص در افغانستان، بعد از مرحله جهاد برای بیرون راندن شوروی از افغانستان و در دوره جمهوریت، نقش بسیار سازنده و مهمی ایفا نمودند. نپذیرفتن قدرت و سمت سیاسی و تمرکز بر وظیفه اصلی خویش به عنوان عالم دینی محقق و پژوهشگر، با خلق آثار علمی تأثیرگذار در جهان اسلام و با تأسیس نهادهای علمی، فرهنگی، اجتماعی در افغانستان، به‌دنبال تداوم و ترویج همبستگی و وحدت اسلامی در جایگاه عالم روشنفکر دینی گام‌های مثبتی برداشتند.

آیت‌الله محسنی با بهره‌گیری از مبانی مستحکم قرآنی، روایی، فقهی، کلامی و فلسفی، نشان داد که همبستگی اسلامی نه تنها یک آرمان سیاسی، بلکه یک وظیفه دینی و شرعی است. ایشان با شجاعت و صراحت، موانع و چالش‌های پیش روی همبستگی را شناسایی و راهکارهای عملی برای غلبه بر آن‌ها ارائه داد. اقدامات عملی ایشان در افغانستان، از جمله تأسیس نهادهای علمی و فرهنگی، تلاش برای به رسمیت شناخته شدن حقوق شیعیان در قانون اساسی، و تأسیس شوراهای وحدت‌آفرین، نشان‌دهنده عزم راسخ ایشان برای تحقق عملی همبستگی اسلامی در بستر جامعه‌ای چندمذهبی و چندقومی بود.

امروز، این وظیفه مهم بر دوش همه نخبگان، عالمان دینی در مذاهب اسلامی و شاگردان و نهادهای علمی و فرهنگی برجای‌مانده از ایشان است که در حفظ و نگهداری این آثار و همچنین

هدایت اقشار عمومی جامعه اسلامی افغانستان به سوی وحدت و همبستگی اسلامی بکوشند. میراث علمی و عملی آیت‌الله محسنی، چراغ راهی است برای همه کسانی که به آینده جهان اسلام و تحقق آرمان امت واحده اسلامی می‌اندیشند. بی‌تردید، تمسک به تعالیم اصیل اسلام، پرهیز از تعصبات کور، و تلاش برای شناخت و احترام متقابل، کلید اصلی دستیابی به این هدف بزرگ است.

فهرست منابع:

۱. قرآن کریم. (بی تا).
۲. نهج البلاغه، (۱۳۷۹.ه.ش)، ترجمه محمد دشتی، قم، نشر مشهور.
۳. احمدی، ح. (۱۳۸۸). ریشه‌های بحران در خاورمیانه، تهران: انتشارات کیهان.
۴. انوری، سید رضا و سید آصف کاظمی، (اردیبهشت ۱۴۰۲)، فقه مقارن به‌مثابه راهکار وحدت در جهان اسلام با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله محسنی و شیخ شلتوت، افق اندیشه.
۵. بینش، انصاری، و خلوص، (۱۳۹۰)، شیعیان افغانستان، [بی جا].
۶. تهبانوی، محمد علی، (۱۹۹۶)، موسوعه کشف اصطلاحات الفنون و العلوم. بیروت: مکتبه لبنان ناشرون.
۷. جعفری، محمد تقی، (۱۳۷۳)، فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۸. جوادی غزنوی، (۱۳۸۷). اندیشه‌های کلامی، فقهی و سیاسی آیت‌الله محسنی، قم: وحدت‌بخش.
۹. شیروودی، مرتضی و سید آصف کاظمی، (پاییز ۱۳۹۰)، نقش رسانه‌های غرب در برابر گسترش اسلام در غرب، فصلنامه علمی تخصصی سخن تاریخ، ۵ (۱۴).
۱۰. صادقی اردستانی، احمد و شرف الدین، عبدالحسین، (بی تا)، راه وحدت اسلامی. [بی جا].
۱۱. فجر امید، (اسفند و فروردین ۱۳۷۷)، سخنرانی حضرت آیت‌الله محسنی در اجلاس مشهد، مجله فجر امید (۲۳ و ۲۴).
۱۲. کاظمی، سید آصف، (۱۳۹۳)، بازتاب‌های سیاسی گفتمان تکفیر، در مجموعه مقالات هفدهمین جشنواره شیخ طوسی، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.
۱۳. کاظمی، سید آصف، (۱۳۹۴)، اسلام‌هراسی درونی؛ نزاع غرب با اسلام در سایه گفتمان، در مجموعه مقالات هجدهمین جشنواره شیخ طوسی، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.

۱۴. کاظمی، سید آصف، (بهار و تابستان ۱۳۹۶)، تحلیلی بر چشم‌انداز همگرایی اسلامی، پژوهش‌نامه علوم انسانی اسلامی (۷).
۱۵. کاظمی، سید آصف، (بی‌تا)، هویت اسلامی و تمدن نوین اسلامی، مقاله ارائه شده در سی و یکمین کنفرانس بین‌المللی وحدت، تهران، بازیابی شده از <http://taghrib.org/pages/contentphp?tid=388>
۱۶. محسنی، سعیده، (۱۳۹۹)، در مجموعه مقالات یادنامه آیت نیک، کابل: بخش تحقیقات مدرسه خدیجه الکبری (س).
۱۷. محسنی، محمد آصف، (۱۳۷۱)، تصویری از حکومت اسلامی در افغانستان. [بی‌جا]: حرکت اسلامی.
۱۸. محسنی، محمد آصف، (۱۳۷۹)، وحدت الامه الاسلامیه، قم: طاووس بهشت.
۱۹. محسنی، محمد آصف، (۱۳۸۲)، شیعه و سنی چه فرقی دارند؟ (جنگ در تاریکی)، کابل: مرکز الابحاث العقائديه.
۲۰. محسنی، محمد آصف، (۱۳۸۶)، تقریب مذاهب؛ از نظر تا عمل، قم: نشر ادیان.
۲۱. محسنی، محمد آصف، (۱۳۹۱)، تحقق امت اسلامی. کابل: انتشارات رسالت (مرکز نشر آثار حضرت آیت‌الله محسنی)..